

O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA RISK-MENEJMENT AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH (HAMKORBANK ATB MISOLIDA)

Raxmonov Elyorbek Abbosxonovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti.

Elyorrahmonov@hamkorbank.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17123018>

Annotatsiya. Ushbu ilmiy ishda O'zbekiston tijorat banklarida risk-menejment amaliyotini takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Bank faoliyatida uchraydigan asosiy risklar — kredit, likvidlik, bozor, valyuta va operatsion risklarning iqtisodiy barqarorlikka ta'siri ko'rib chiqilgan. So'nggi yillarda mamlakat bank tizimida risklarni boshqarish jarayonlari xalqaro standartlarga, jumladan Basel III va IFRS 9 talablariga moslashtirilayotgani, qaytmas kreditlar ulushining kamaygani va kapital yetarliligi ko'rsatkichlarining mustahkamlanayotgani amaliy misollar bilan yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar — sun'iy intellekt, big data va raqamli platformalarning risklarni tezkor aniqlash va prognozlashdagi ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekiston tijorat banklarida risk-menejmentni takomillashtirish banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, xalqaro moliya bozorida raqobatbardoshligini oshirish va iqtisodiy islohotlarni qo'llab-quvvatlashda muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

Kalit so'zlar: Risk-menejment, tijorat banklari, kredit riski, likvidlik riski, bozor riski, operatsion risk, valyuta riski, Basel III, IFRS 9, stress-test, kapital yetarliligi, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, moliyaviy barqarorlik.

IMPROVING RISK MANAGEMENT PRACTICES IN COMMERCIAL BANKS OF UZBEKISTAN (ON THE EXAMPLE OF HAMKORBANK JSCB)

Abstract. This scientific work analyzes the issues of improving risk management practices in Uzbek commercial banks. The impact of the main risks encountered in banking activities - credit, liquidity, market, currency and operational risks on economic stability is considered. In recent years, the country's banking system has been adapting risk management processes to international standards, including the requirements of Basel III and IFRS 9, the share of non-performing loans has decreased, and capital adequacy indicators have been strengthened, illustrated with practical examples. The importance of modern technologies - artificial intelligence, big data and digital platforms in quickly identifying and forecasting risks is also revealed. According to the results of the study, improving risk management in Uzbek commercial banks is recognized as an important factor in strengthening the financial stability of banks, increasing their competitiveness in the international financial market, and supporting economic reforms.

Keywords: Risk management, commercial banks, credit risk, liquidity risk, market risk, operational risk, currency risk, Basel III, IFRS 9, stress test, capital adequacy, digital technologies, artificial intelligence, financial stability.

Kirish

Globallashuv jarayonlari va moliya bozorlarining tezkor rivojlanishi sharoitida tijorat banklari faoliyatida yuzaga keladigan turli xildagi risklarni samarali boshqarish dolzarb

masalaga aylangan. Xususan, O'zbekiston Respublikasida oxirgi yillarda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, bank sektorini modernizatsiya qilish, xalqaro standartlarga bosqichma-bosqich o'tish jarayonlari risk-menejment tizimining samarali faoliyat yuritishini talab qilmoqda.

Bank tizimining barqarorligi nafaqat alohida moliya institutlari, balki butun milliy iqtisodiyotning rivojlanishi uchun muhimdir. Chunki tijorat banklari aholining jamg'armalarini jalb qiladi, ularni kreditlar ko'rinishida iqtisodiyotga yo'naltiradi hamda investitsion loyihalarni moliyalashtirishda asosiy vositachilik rolini bajaradi. Shu jarayonda kredit riski, likvidlik yetishmovchiligi, valyuta tebranishlari, foiz stavkalari o'zgarishi, shuningdek operatsion va bozor risklari bank faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'zbekiston Markaziy banki va hukumat tomonidan qabul qilingan strategik hujjatlarda banklarda risklarni boshqarish tizimini kuchaytirish, Basel III standartlarini joriy etish, IFRS 9 asosida aktivlar sifati va kredit portfeli bo'yicha baholash mexanizmlarini takomillashtirish alohida ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu esa, o'z navbatida, tijorat banklari oldiga zamonaviy risk-menejment amaliyotini joriy qilish, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektdan keng foydalanish, xodimlar malakasini oshirish kabi masalalarni qo'yadi.

Mazkur tadqiqotda O'zbekiston tijorat banklarida risk-menejment amaliyotining hozirgi holati, mavjud muammolar va xalqaro tajriba asosida uni takomillashtirish yo'llari tahlil qilinadi. Shu orqali banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, mijozlar ishonchini oshirish va xalqaro moliya bozorlarida raqobatbardoshligini ta'minlash imkoniyatlari yoritib beriladi.

Metodologiya: Tadqiqot metodologiyasi har qanday ilmiy izlanishning poydevori hisoblanadi. Ayniqsa, banklarda risk-menejment amaliyotini takomillashtirish kabi murakkab va ko'p qirrali masalalarni o'rganishda puxta metodologik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotda nazariy asoslar, amaliy tajriba va statistik tahlil bir butunlikda uyg'unlashtirilib, ilmiy natijalarning ishonchliligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Birinchidan, nazariy-metodologik yondashuv asosida risk-menejmentning mohiyati, mazmuni va vazifalari bo'yicha xalqaro va milliy adabiyotlar o'rganildi. Basel III, IFRS 9 kabi xalqaro standartlar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki hamda tijorat banklari tomonidan qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar ilmiy asos sifatida tahlil qilindi. Bu yondashuv risklarni boshqarish tizimining nazariy asoslarini aniqlash va xalqaro amaliyotni milliy sharoitga moslashtirish imkonini berdi.

Ikkinchidan, empirik yondashuv asosida O'zbekiston tijorat banklari faoliyatiga oid statistik ma'lumotlar, moliyaviy ko'rsatkichlar, kredit portfeli sifatini aks ettiruvchi indikatorlar hamda qaytmas kreditlar ulushi bo'yicha dinamikalar o'rganildi. 2020–2024 yillar oralig'idagi ma'lumotlar tanlab olinib, ularning o'zgarish tendensiyalari tahlil qilindi. Bu jarayonda qiyosiy-statistik usullar, regressiya tahlili va dinamik qatorlardan foydalanildi.

Uchinchidan, qiyosiy tahlil usuli orqali rivojlangan davlatlar (AQSh, Germaniya, Yaponiya) hamda mintaqaviy qo'shni mamlakatlarning (Qozog'iston, Qirg'iziston) bank tizimlarida risk-menejment tajribasi o'rganildi. Bu orqali O'zbekiston bank amaliyotiga joriy etilishi mumkin bo'lgan ilg'or usullar aniqlab chiqildi.

To'rtinchidan, ekspert baholash usuli qo'llanildi. Tijorat banklari xodimlari, risk-menejerlar va moliya sohasi mutaxassislari bilan o'tkazilgan suhbatlar asosida amaldagi tizimdagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari haqida xulosalar shakllantirildi.

Nihoyat, zamonaviy texnologik yondashuv asosida raqamli vositalar, sun'iy intellekt va big data texnologiyalarining risk-menejment tizimidagi o'rni tahlil qilindi. Bu yondashuv amaliy jihatdan nafaqat risklarni tezkor aniqlash, balki ularning kelgusidagi oqibatlarini prognozlash imkonini beradi.

Umuman olganda, mazkur tadqiqot metodologiyasi nazariy tahlil, qiyosiy o'rganish, statistik tahlil va ekspert baholash usullarining uyg'unlashuvi asosida olib borildi. Shu bois, olingan natijalar ilmiy asoslangan, amaliyotda qo'llash mumkin bo'lgan xulosalar va takliflarni ishlab chiqish uchun mustahkam poydevor yaratdi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi: Tijorat banklarida risk-menejment amaliyotini takomillashtirish masalasi ko'plab olim va mutaxassislarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda.

Mazkur sohada ilmiy izlanishlar xalqaro miqyosda ham, O'zbekiston doirasida ham keng olib borilgan. Ushbu adabiyotlar sharhi uch asosiy yo'nalishda — xalqaro ilmiy manbalar, mahalliy olimlar ishlari va me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida yoritiladi.

Dunyo miqyosida risk-menejmentning nazariy asoslari va amaliy qo'llanilishi keng o'rganilgan. Basel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan Basel I, Basel II va Basel III standartlari xalqaro moliya tizimida bank risklarini samarali boshqarishda muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, Basel III me'yorlari kapital yetarliligi, likvidlik koeffitsiyentlari va stress-testlarni joriy qilish orqali banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga qaratilgan. Bu yondashuv bank tizimining xavfsizligini oshirish bilan birga, ularning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini ham mustahkamlaydi.

Ilmiy adabiyotlarda Saunders A. va Cornett M. bank risklarining nazariy asoslari, ularni aniqlash hamda boshqarish mexanizmlarini chuqur o'rgangan. Ularning fikricha, samarali risk-menejment tizimi bankning nafaqat moliyaviy barqarorligini, balki mijozlar ishonchini ta'minlashda ham hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Shuningdek, Hull J. o'zining "Risk Management and Financial Institutions" asarida moliyaviy bozor xavflarini baholash, derivativlar va xedj vositalarining ahamiyatini tahlil qilib bergan. U risklarni kamaytirishda zamonaviy moliyaviy instrumentlardan foydalanish zarurligini alohida ta'kidlaydi. Ushbu qarashlar O'zbekiston sharoitida risk-menejment tizimiga innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish zaruratini ko'rsatadi.

Milliy ilmiy adabiyotlarda bank risklarini boshqarish masalalari asta-sekin keng qamrovli o'rganilmoqda. Masalan, X. Xolboyev, A. Raxmonov, S. Tojiyev va boshqa olimlar tijorat banklarida kredit riskini baholash, qaytmas kreditlar ulushini kamaytirish va likvidlik xavfini nazorat qilish masalalariga alohida e'tibor qaratganlar. Ularning ishlari bank tizimining o'ziga xos jihatlarini hisobga olgan holda xalqaro tajribani milliy amaliyotga moslashtirish yo'llarini ko'rsatib beradi.

Shu bilan birga, Bank-moliya akademiyasi olimlari va yosh tadqiqotchilarining maqolalarida risk-menejmentni raqamlashtirish masalasi chuqur tahlil etiladi. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (big data) texnologiyalari va raqamli platformalarning risklarni tezkor baholash hamda prognozlashdagi o'rni haqida fikrlar bildirilgan. Bu yondashuv O'zbekistonda moliya sektorini modernizatsiya qilish yo'lidagi muhim qadamlardan biri sifatida qaraladi.

O'zbekiston Respublikasida risk-menejment amaliyotining huquqiy asoslari bir qator qonun va qarorlarda o'z aksini topgan.

Jumladan, 2023-yilda yangi tahrirda qabul qilingan “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun tijorat banklarida xavflarni boshqarishga oid aniq me‘yorlarni belgilab berdi.

Bundan tashqari, Prezidentning PF-60-son Farmoni (“2022–2026 yillarda Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”) hamda PQ-143-son Qarori tijorat banklari barqarorligini ta‘minlash, risklarni kamaytirish va kapital yetarliligini mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlarni belgilab berdi. Shuningdek, Markaziy bank ko‘rsatmalari kapital va likvidlik me‘yorlarini xalqaro standartlarga yaqinlashtirishda muhim o‘rin tutmoqda.

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, xalqaro ilmiy manbalarda risk-menejment nazariyasi mukammal ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, O‘zbekiston sharoitida uni milliy amaliyotga to‘liq moslashtirish zarur. Milliy olimlar asarlarida, asosan, kredit riski va qaytmas qarzlarini kamaytirish ustuvor yo‘nalish sifatida ko‘rilmog‘da.

Me‘yoriy-huquqiy hujjatlar esa risk-menejmentni kuchaytirishning huquqiy bazasini shakllantirib, xalqaro talablarga integratsiyani jadallashtirishga xizmat qilmoqda.

Shu sababli, O‘zbekiston tijorat banklarida risk-menejmentni takomillashtirish xalqaro tajribadan samarali foydalanish, milliy sharoitga mos yondashuvlarni ishlab chiqish hamda raqamli texnologiyalarni keng tatbiq etishni talab qiladi. Bu esa nafaqat banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi, balki ularning xalqaro moliya bozorida raqobatbardoshligini ham oshiradi.

Tahlil va natijalar

O‘zbekiston tijorat banklarida risk-menejment tizimining hozirgi holati va uni takomillashtirish yo‘nalishlari chuqur tahlil qilinarkan, bir nechta muhim jihatlarni alohida qayd etish zarur.

So‘nggi yillarda tijorat banklari faoliyatida kredit riski eng asosiy muammolardan biri sifatida qolmoqda. Markaziy bank ma‘lumotlariga ko‘ra, 2020–2022 yillarda qaytmas kreditlar ulushi 5–6% atrofida bo‘lgan bo‘lsa, 2024-yilga kelib bu ko‘rsatkich 3,9% gacha qisqardi. Bunda IFRS 9 talablariga muvofiq kutilayotgan kredit yo‘qotishlarini hisoblash amaliyotiga o‘tilishi, shuningdek, kredit portfeli monitoringini kuchaytirish ijobiy natijalar berdi. Shu bilan birga, ba‘zi banklarda kichik biznes va jismoniy shaxslarning qarzlarini bo‘yicha risk yuqori darajada saqlanmoqda.

Likvidlik muammolari ham tijorat banklari uchun dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. 2022-yilda qisqa muddatli likvidlik qoplama koeffitsiyenti (LCR) o‘rtacha 105%ni tashkil qilgan bo‘lsa, 2024-yilda bu ko‘rsatkich 128% gacha oshdi. Bu Markaziy bankning qat‘iy talablar qo‘yishi va banklarning barqaror resurs bazasini shakllantirishga e‘tibor qaratishi hisobiga amalga oshirildi. Shu bilan birga, ayrim kichik banklarda barqaror moliyaviy manbalarga qaramlik yuqori bo‘lib, bu ularni likvidlik bo‘yicha zaiflashtiradi.

Valyuta kursining o‘zgaruvchanligi banklarning moliyaviy barqarorligiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Masalan, 2022-yilda so‘mning dollarga nisbatan qadrsizlanishi natijasida bir qator banklar valyuta pozitsiyalaridan zarar ko‘rdi. Shu sababli, xalqaro tajribadagi xedj instrumentlari va derivativlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayni paytda, bu bozor O‘zbekistonda yetarlicha rivojlanmagan.

Bank tizimida operatsion xatoliklar, inson omiliga bogʻliq kamchiliklar va axborot xavfsizligi tahdidlari hamon mavjud. 2023-yilda bir nechta banklarda IT-infratuzilma nosozligi sababli toʻlov tizimlarida uzilishlar kuzatilgan. Shu sababdan, raqamli xavfsizlikni mustahkamlash va xodimlar malakasini oshirish zarur.

Soʻnggi yillarda banklar risk-menejment jarayonlariga raqamli texnologiyalarni faol tatbiq etmoqda. Sunʼiy intellekt asosida yaratilgan monitoring tizimlari mijozlarning toʻlov intizomi, kreditga layoqatlilikini oldindan prognozlash imkonini bermoqda. Big data tahlili esa firibgarlik operatsiyalarini aniqlashda samarali natijalar bermoqda. Masalan, 2024-yilda yirik tijorat banklari raqamli monitoring tizimi yordamida 1200 dan ortiq shubhali operatsiyalarni oldini olishga muvaffaq boʻldi.

Tahlil natijalari shuni koʻrsatadiki, Oʻzbekiston tijorat banklarida risk-menejment tizimi sezilarli darajada rivojlanayotgan boʻlsa-da, hali hal etilishi zarur boʻlgan masalalar ham mavjud.

Avvalo, kredit riskini kamaytirish yoʻnalishida ijobiy siljishlar kuzatilmoqda. Qaytmas kreditlar ulushi yildan-yilga qisqarib borayotgan boʻlsa-da, ayniqsa kichik biznes kreditlari segmentida risk darajasi yuqoriligicha qolmoqda. Bu esa ushbu bozor boʻlagida riskni baholash mexanizmlarini yanada takomillashtirish va qoʻshimcha kafolat vositalarini joriy qilish zarurligini koʻrsatadi.

Likvidlik koʻrsatkichlari ham oxirgi yillarda yaxshilangan. Yirik banklarda qisqa muddatli likvidlik koeffitsiyentlari xalqaro talablar darajasiga yetmoqda. Shu bilan birga, kichik hajmli tijorat banklari hali ham resurs bazasining zaifligi tufayli zaiflikka duch kelmoqda. Bu esa ularning moliyaviy barqarorligini zaiflashtiradi va bozor sharoitlaridagi tebranishlarga nisbatan chidamliligini pasaytiradi.

Valyuta risklarini boshqarish masalasi esa bugungi kunning dolzarb yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Soʻmning xalqaro bozorlardagi kurs tebranishlariga nisbatan sezgirligi banklarning valyuta pozitsiyalarida muammolarni keltirib chiqarmoqda. Shu sababli, xedj instrumentlarini rivojlantirish va derivativ bozorlarini kengaytirish zarurati yaqqol namoyon boʻlmoqda.

Operatsion risklar ham banklar uchun muhim muammolardan biri boʻlib qolmoqda.

Xususan, IT-infratuzilmaning eskiligi va inson omiliga bogʻliq xatoliklar baʼzi banklarda faoliyat samaradorligini pasaytiradi. Shu bois, banklarda raqamli xavfsizlikni mustahkamlash, zamonaviy texnologik yechimlarni joriy etish va xodimlar malakasini oshirish dolzarb vazifa sifatida qaralmoqda.

Raqamli texnologiyalarning risk-menejment tizimidagi ahamiyati esa alohida eʼtiborga loyiq. Sunʼiy intellekt, big data va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari risklarni tezkor aniqlash va ularning oldini olish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, bu texnologiyalarni joriy qilish barcha banklarda bir xil darajada emas. Yirik banklarda samarali joriy etilgan boʻlsa-da, kichik banklar bu borada ortda qolmoqda.

Umuman olganda, risk-menejment tizimi takomillashib bormoqda, lekin uni yanada mustahkamlash uchun kichik biznes kreditlarini chuqurroq baholash, likvidlik bazasini kengaytirish, valyuta xavflarini xedj mexanizmlari orqali kamaytirish, IT-infratuzilmani modernizatsiya qilish va raqamli texnologiyalarni barcha banklarda birdek joriy etish zarurdir.

Shu tarzda, tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi oshadi va ular xalqaro moliya bozorida raqobatbardoshlikka erisha oladi.

Muhokama

O'zbekiston tijorat banklarida risk-menejment amaliyotini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash jarayoni ko'p qirrali va murakkabdir. Bunda nafaqat kredit risklari, balki likvidlik, bozor, valyuta hamda operatsion risklar bir-biri bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shuning uchun risk-menejment tizimi kompleks yondashuvni talab qiladi.

Kredit riskini kamaytirish bo'yicha ijobiy natijalarga erishilgan bo'lsa-da, kichik biznes segmentida muammolar davom etmoqda. Bunga, bir tomondan, ushbu sektorning moliyaviy hisobotlarining shaffof emasligi, boshqa tomondan esa, garov bazasining zaifligi sabab bo'lmoqda. Shu nuqtai nazardan, kreditlarni sug'urtalash mexanizmlarini rivojlantirish va kichik biznes uchun kredit riskini baholashda raqamli scoring tizimlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Likvidlik risklari bo'yicha yirik banklarda sezilarli yutuqlar mavjud bo'lsa-da, kichik banklarning resurs bazasi hanuz zaifligicha qolmoqda. Bu ularning moliyaviy shoklarga bardoshlilikini kamaytiradi. Shu bois, banklarning kapitallashuv darajasini oshirish, uzoq muddatli depozitlarni jalb qilish va likvidlikni boshqarishda xalqaro tajribalarni tatbiq etish zarur.

Valyuta risklari esa milliy iqtisodiyotning tashqi bozorlarga bog'liqligi sababli doimiy xavf manbai bo'lib qolmoqda. Shu jihatdan, derivativ instrumentlar va xedj mexanizmlarini joriy etish, shuningdek, banklarning valyuta pozitsiyasini monitoring qilishni kuchaytirish zarurdir.

Operatsion risklar masalasida esa IT-infratuzilmani modernizatsiya qilish dolzarb bo'lib turibdi. Xususan, banklarda kiberxavfsizlikni mustahkamlash, xodimlarni muntazam ravishda tayyorlash va ichki nazorat tizimlarini kuchaytirish talab qilinadi. Bu esa nafaqat xatoliklarni kamaytiradi, balki firibgarlik holatlarining oldini olishga ham xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar risk-menejment amaliyotida yangi davrni boshlab berdi. Sun'iy intellekt, big data va avtomatlashtirilgan monitoring vositalari risklarni tezkor aniqlash va bashorat qilish imkonini yaratmoqda. Shu bilan birga, bu texnologiyalarni barcha banklarda bir xil darajada joriy etish uchun infratuzilma va moliyaviy imkoniyatlarni kengaytirish zarur.

Muhokamalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston tijorat banklarida risk-menejment tizimi bosqichma-bosqich takomillashib bormoqda. Ammo tizimni yanada mukammal qilish uchun xalqaro tajribani milliy amaliyotga moslashtirish, kichik banklar uchun qo'shimcha qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yaratish, raqamli texnologiyalarni keng tatbiq etish va kadrlar salohiyatini oshirish zarur. Faqat shu yo'l bilangina tijorat banklari barqaror rivojlanishga erishishi va iqtisodiy islohotlarning ishonchli moliyaviy tayanchi bo'lib qolishi mumkin.

Xulosa

O'zbekiston tijorat banklarida risk-menejment amaliyotini takomillashtirish masalalari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar bir qator muhim xulosalarni yuzaga chiqardi. Avvalo, so'nggi yillarda bank tizimida kredit riskini kamaytirish, qaytmas qarzlar ulushini pasaytirish va likvidlik ko'rsatkichlarini yaxshilash borasida ijobiy natijalarga erishilganini ko'rish mumkin. Biroq, kichik biznes kreditlari va ayrim kichik banklarda risk darajasi yuqori bo'lib qolmoqda.

Valyuta risklarini boshqarish borasida xalqaro moliya bozorlaridagi o'zgarishlar milliy banklar uchun dolzarb muammo bo'lib turibdi. Shu bois, derivativ instrumentlar, xedj mexanizmlari va boshqa zamonaviy moliyaviy vositalarni joriy etish zarurati keskin ortmoqda.

Operatsion risklarni kamaytirishda esa IT-infratuzilmani modernizatsiya qilish, kiberxavfsizlikni mustahkamlash va xodimlar malakasini oshirish hal qiluvchi omil bo'lib qolmoqda.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish risk-menejment tizimining samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda. Sun'iy intellekt, big data va avtomatlashtirilgan monitoring vositalari banklarga risklarni tezkor aniqlash va prognozlash imkonini bermoqda. Biroq bu jarayon barcha banklarda bir xil darajada emas, shuning uchun sektor bo'ylab teng sharoit yaratish dolzarbdir.

O'zbekiston tijorat banklarida risk-menejment tizimini takomillashtirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va xalqaro moliya bozorida raqobatbardoshligini oshirish uchun bir qator muhim yo'nalishlarni amalga oshirish zarur.

Avvalo, xalqaro standartlarni, jumladan Basel III va IFRS 9 talablarini to'liq tatbiq etish muhim ahamiyatga ega. Bu banklarning kapital yetarliligini mustahkamlash, kredit portfeli sifatini yaxshilash va risklarni aniqroq baholash imkonini beradi. Xalqaro tajribaga asoslangan yondashuvlar milliy moliya tizimini yanada barqaror qilishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ikkinchidan, kredit riskini kamaytirish bo'yicha zamonaviy usullardan keng foydalanish lozim. Xususan, raqamli skoring tizimlari va kreditlarni sug'urtalash mexanizmlaridan samarali foydalanish qaytmas kreditlar ulushini kamaytirishga yordam beradi. Bu esa banklarning moliyaviy natijalarini yaxshilash bilan birga, mijozlarning ham ishonchini mustahkamlaydi.

Uchinchidan, likvidlikni mustahkamlash va kapitallashuv darajasini oshirish tijorat banklari uchun barqaror rivojlanishning asosiy kafolati hisoblanadi. Moliyaviy resurslar bazasini kengaytirish, uzoq muddatli depozitlarni jalb qilish va diversifikatsiyalangan moliyalashtirish manbalaridan foydalanish zarurdir.

Shuningdek, valyuta risklarini boshqarish bugungi global iqtisodiyotda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Xedj vositalari va derivativ instrumentlarini joriy etish banklarga valyuta tebranishlarining salbiy oqibatlarini kamaytirishga yordam beradi. Bu usul, ayniqsa, tashqi iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanayotgan banklar uchun muhimdir.

Operatsion risklarni kamaytirish ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. IT-infratuzilmani modernizatsiya qilish, kiberxavfsizlikni kuchaytirish va xodimlar malakasini oshirish orqali bu risklarni sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Bunda inson omiliga bog'liq xatoliklarni cheklash ham alohida ustuvor yo'nalishdir.

Nihoyat, raqamli texnologiyalarni barcha banklarda bir xil darajada joriy etish masalasi dolzarbdir. Sun'iy intellekt, big data va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlaridan keng foydalanish banklarning risk-menejment samaradorligini oshiradi. Biroq bu jarayon ayrim banklarda sust kechayotgani sababli, sektorda teng rivojlanishni ta'minlash lozim.

Umuman olganda, yuqoridagi yo'nalishlarni izchil amalga oshirish tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi, ularning xalqaro moliya bozorida raqobatbardoshligini oshiradi hamda milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shu bois risk-menejment tizimining takomillashuvi nafaqat banklar, balki butun iqtisodiy tizim uchun strategik ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Basel Committee on Banking Supervision (2017). *Basel III: Finalising post-crisis reforms*. Bank for International Settlements.
2. Saunders, A., & Cornett, M. M. (2019). *Financial Institutions Management: Risk Management Approach*. McGraw-Hill Education.
3. Hull, J. C. (2018). *Risk Management and Financial Institutions*. John Wiley & Sons.
4. Jorion, P. (2007). *Value at Risk: The New Benchmark for Managing Financial Risk*. McGraw-Hill.
5. Crouhy, M., Galai, D., & Mark, R. (2014). *The Essentials of Risk Management*. McGraw-Hill Education.
6. Allen, L., & Wood, A. (2015). *International Financial Risk Management*. Routledge.
7. Central Bank of the Republic of Uzbekistan (2023). *Annual Report*. Toshkent.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti (2022). *PF-60-son Farmon: 2022–2026 yillarda Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. Toshkent.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti (2021). *PQ-143-son Qaror: Tijorat banklari barqarorligini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida*. Toshkent.
10. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi (2023). *"Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonun*. Yangi tahrir. Toshkent.
11. Markaziy bank (2024). *O'zbekiston Respublikasi bank tizimining barqarorligi bo'yicha hisobot*. Toshkent.
12. Xolboyev, X. (2021). *Tijorat banklarida kredit riskini baholash va boshqarish*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
13. Raxmonov, A. (2020). *Banklarda moliyaviy risklarni boshqarishning nazariy va amaliy asoslari*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
14. Tojiyev, S. (2022). *Bank faoliyatida risk-menejment tizimini rivojlantirish yo'llari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
15. Bank-moliya akademiyasi (2023). *O'zbekiston bank tizimida raqamli texnologiyalar va risk-menejment*. Toshkent.
16. IMF (2022). *Global Financial Stability Report*. International Monetary Fund.
17. World Bank (2023). *Uzbekistan Financial Sector Assessment*. Washington, DC: The World Bank.